I BÖLMƏ.
YAŞIL İQTİSADİYYAT, ƏTRAF MÜHİTİN SAĞLAMLAŞDIRILMASI VƏ EKOLOJİ PROBLEMLƏR

Bəyalı Xanalı oğlu ATAŞOV
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
elm və innovasiyalar üzrə prorektoru,
iqtisad elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2024.02.001

QLOBAL KONTEKSTDƏ AZƏRBAYCANDA YAŞIL İQTİSADİYYATIN VƏ YAŞIL ENERJİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi yaşıl iqtisadiyyatın və yaşıl enerjinin inkişafı məqsədilə təbii resurslardan daha səmərəli istifadənin təmin olunması istiqamətində araşdırma aparmaq və bu yönümdə tövsiyələr hazırlamaqdır.

Tədqiqatın metodologiyası. Məqalə hazırlanarkən müəllif elmi tədqiqat üsullarından, o cümlədən müşahidə, müqayisə, məntiqi ümumiləşdirmə və funksional təhlil metodlarından faydalanmışdır. Həmçinin Azərbaycan dövlətinin yaşıl iqtisadiyyatın formalaşdırılması siyasətinin strateji yanaşması da tədqiqatın metodoloji əsasını təşkil etmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, irəli sürülən təklif və tövsiyələr ölkəmizdə yaşıl iqtisadiyyatın ayrı-ayrı bölmələrinin daha da inkişaf etdirilməsi istiqamətində layihələrin hazırlanmasında faydalı ola bilər.

Tədqiqatın nəticələrinə dair onu qeyd etmək olar ki, yaşıl iqtisadiyyatın inkişafına və təbii resurslardan, o cümlədən yaşıl enerjidən səmərəli istifadəyə dair innovativ həll yolları təqdim edilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi. Ölkəmizdə yaşıl iqtisadiyyatın formalaşmasına və yaşıl enerjinin inkişafına dəstək verə biləcək yeni elmi yanaşmalar məqalədə yer almışdır.

Açar sözlər: dayanıqlı inkişaf, yaşıl iqtisadiyyat, ekoloji risklər, təbii ehtiyatların qorunması, yaşıl enerji, yaşıl texnologiyalar.

Giriş

Son onilliklərdə qlobal səviyyədə iqtisadi və ekoloji transformasiyalar dərinləşməkdədir. Sivilizasiyanı narahat edən ümumbəşəri problemlər artmaqdadır. Xüsusilə, dayanıqlı inkişafın təmin olunması, resurslardan səmərəli istifadə edilməsi, qənaət rejimlərinin formalaşdırılması, alternativ enerji mənbələrinin yaradılması mühüm hədəflər kimi ortaya qoyulmuşdur. Aparıcı dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlar iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı çağırışlara adekvat olaraq tədbirlər görməkdədirlər. Qlobal istiləşmə, istilik effekti verən qazların atmosferə buraxılmasının azaldılması, ətraf mühiti çirkləndirən maddələrin həcminin minimuma endirilməsi tədbirləri daha çox diqqət çəkməkdədir. Bu istiqamətlərdə beynəlxalq, regional və ölkə proqramları reallaşdırılmaqdadır. Bütün bunlar onu göstərir ki, yaxın və uzaq perspektivdə qlobal problemlər sırasında yaşıl iqtisadiyyatın təmin edilməsi, ənənəvi enerjidən “yaşıl enerji”yə keçid və yaşıl enerji mənbələrinin genişləndirilməsi maksimum prioritetlik təşkil edəcəkdir.

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyası iqtisadiyyatla ətraf mühitin qarşılıqlı əlaqəsini nəzərdə tutur. Qeyd edək ki, 1980-ci illərin sonlarında insanların resurslardan istifadəsinin ətraf mühitə təsiri, həmçinin ekologiya, yoxsulluq və iqtisadi dəyişikliklər arasındakı əlaqələrə dair fikirlərin köklü surətdə yenidən qiymətləndirilməsi baş verdi. Nəticədə, ekoloji problemlərə və iqtisadi inkişafa yeni yanaşma - “rəqabətli məqsədlər” adlanan prinsipə, yəni ətraf mühitin və təbii ehtiyatların

qorunmasına, iqtisadi artıma və ya insanların məmnunluğuna əsaslanan yanaşma – “dayanıqlı inkişaf” konsepsiyası ortaya çıxdı [1, s. 424-425].

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyası bir millətin rifahının təkcə onun iqtisadi sərvətindən deyil, habelə əlverişli mühitindən və yaşayış yerindən asılı olması ehtimalına əsaslanır. Ehtimal olunur ki, ekoloji risklərin qarşısı alınmayınca iqtisadi inkişafın mənası olmayacaq. Ətraf mühitə düzəlməz dərəcədə ziyan vurmaqla və ya mövcud təbii ehtiyatları tükəndirməklə biz gələcək nəsillərin həmin resurslara çıxışını məhdudlaşdırırıq və bununla da onların gələcəkdə öz ehtiyaclarını ödəmək imkanlarını təhlükə altına qoyuruq. Buna görə dayanıqlı inkişaf iqtisadiyyatla ətraf mühit arasında qarşılıqlı əlaqə və onların nəsillərarası bərabərliyi təmin etmək baxımından necə idarə olunması ilə bağlıdır.

Dayanıqlı inkişafın ekoloji ölçüləri. Dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin aşkar ziddiyyətlərinə baxmayaraq, onlar uzunmüddətli perspektivdə daha faydalıdır. Məsələn, iqtisadi artım təbii ehtiyatların qorunması ilə ziddiyyət təşkil edə bilər. Bununla belə, müasir dövrdə təbii ehtiyatlardan məsuliyyətli istifadə gələcəkdə davamlı iqtisadi artım üçün resursların mövcud olmasını təmin etməyə kömək edəcəkdir. Dayanıqlı inkişaf və ətraf mühit məsələləri bir çox elmi ədəbiyyatda rast gəlinən və müasir dünyada getdikcə daha genişlənən bir anlayışlardır. Müvafiq olaraq, hazırda dayanıqlı inkişafın bir çox tərifləri mövcuddur. Əksər tərifl ər vurğulayır ki, dayanıqlılıq iqtisadi artım və onun ətraf mühitə, iqtisadiyyata və cəmiyyətə təsiri arasındakı əlaqəni tanıyan qərarlar tələb edir. Dayanıqlı inkişaf ətraf mühitə daha az ziyan vurmaq və gələcək nəsillərin ehtiyaclarını nəzərə almaqla əlaqələndirilir və beynəlxalq səviyyədə və ayrı-ayrı ölkələr səviyyəsində aparılan siyasətlə stimullaşdırılmalıdır. Beləliklə, dayanıqlı inkişafın ekoloji ölçüsü ekosistemləri, havanın keyfiyyətini, resursların bütövlüyünü və dayanıqlılığını necə qorumaq lazım olduğunu müəyyənləşdirir.

Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasının reallaşdırılması istiqamətləri. İqtisadiyyatda və cəmiyyətdə baş verən neqativ dəyişikliklərə tab gətirə bilən və onların nəticələrini tez bir zamanda aradan qaldıra bilən dayanıqlı inkişaf konsepsiyası bütün növ resurslardan səmərəli istifadə məsələlərini ön plana çıxarmışdır. Yeni inkişaf modelinin formalaşması zamanı dayanıqlı inkişaf paradiqmasının təkamülü yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasının yaranmasına səbəb olmuş, sinergetik səmərə əldə edilməsinə hədəflənmişdir.

Yaşıl iqtisadiyyat enerji və resurslara qənaət, atmosferdə karbon emissiyalarının azaldılması, ekoloji cəhətdən təmiz enerjidən istifadə etməklə nəqliyyat, alternativ enerji mənbələri, üzvi kənd təsərrüfatı, ekoloji təhlükəsizlik və inkişaf etmiş logistikaya əsaslanır. Ötən əsrin sonlarından etibarən texnoloji modelin innovativ forması və ekoloji cəhətdən dayanıqlı inkişafa nail olunmasının əsas amillərindən biri kimi “yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyası” getdikcə daha çox inkişaf etdirilir. Yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf dərəcəsini regionlar və bütövlükdə ölkə üzrə yaşıl investisiyaların

həcmini təhlil etməklə qiymətləndirmək olar. Çünki, yaşıl investisiyaların səviyyəsi və strukturu bu sahədə əsas meyilləri və problemləri müəyyənləşdirməyə imkan verəcək [2, s.57].

Yaşıl iqtisadiyyatın sürətləndirilmiş inkişafına əsaslanan iqtisadi artımı təmin etmək üçün bir qrup prioritet fəaliyyət istiqamətlərinin nəzərə alınması məqsədəuyğundur:

- yaşıl iqtisadi inkişafa keçidə iqtisadi dəstək hesabına əhalinin fəallığının artırılması;
- mövcud təbii ehtiyatlardan və imkanlardan davamlı və səmərəli istifadə edilməsi;
- yaşıl inkişaf potensialının artırılması və insan kapitalının tərəqqisi üzrə tədbirlərin gücləndirilməsi;
- yaşıl iqtisadiyyatın miqyasının genişləndirilməsi məqsədilə bu sahədə prioritet istiqamətlər üzrə fundamental və praktiki tədqiqatların aparılmasına hərtərəfli dəstək verilməsi;
- real sektorda müəssisələrin müasir qənaətcil texnologiyalarla modernləşdirilməsi, tullantısız istehsalın təşkili, onların emalının və bərpa olunan enerji texnologiyalarından daha çox istifadənin təşviqi;
- perspektivli innovativ texnologiyaların tətbiqi və yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı layihələri üçün maddi dəstək və şərait yaradılması vasitəsilə iqtisadi artımın daha da sabitləşməsinə nail olunması və s.

Texnoloji yeniliklərin tətbiqi və yaşıl enerji mənbələrinin inkişafı. Hesab edirik ki, texnoloji yeniliklər mövcud iqtisadiyyatın strukturunda dəyişikliklərə səbəb olur, lakin dayanıqlı inkişafa səbəb olmur. Texnologiyalar iki meyara malik olmalıdır: təhlükəsizlik və ətraf mühitə uyğunluq. Bu meyarlar təmiz və ya yaşıl texnologiyalar adlandırılan texnoloji dəyişikliklərə və yeniliklərə uyğundur. Onlar ekoloji problemlərin həllinə yönəlib. Onların yaradılması, reallaşdırılması və kütləvi yayılması ilə əhəmiyyətli müsbət sosial-ekoloji və iqtisadi dəyişikliklərin kumulyativ təsiri baş verir [3, s.48-49].

Yaşıl texnologiya qlobal istiləşməni azaltmağa kömək edə bilər. Son 100 il ərzində Yer səthinin temperaturu 0,4°C-dən 0,8 °C-ə qədər əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Hökumətlərarası İqlim Paneli 2100-cü ilə qədər temperatur sıçrayışının 1,4 ilə 5,8°C arasında olacağını proqnozlaşdırır. Temperaturun bu artımı istixana effektinin artması ilə birləşir. Bunun mənfi təsirlərindən bəziləri tüstü emissiyaları, ozon təbəqəsinin tükənməsi, okeanların turşulaşması və bitki artımındakı dəyişikliklərdir. Bununla belə, yaşıl texnologiyaların köməyi ilə iqlim dəyişikliyi azaldıla bilər, çünki onlar gələcək enerji istehsalının və karbon istehlakının artırılmasının yeni üsullarından faydalanırlar.

Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın formalaşdırılması, xüsusilə bərpa olunan alternativ yaşıl enerji mənbələrinin potensialının obyektiv olaraq qiymətləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi məsələləri hazırkı şəraitdə kifayət qədər aktualdır. Ölkə Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"də yaşıl iqtisadiyyatın formalaşdırılması və yaşıl enerji sahələrinin inkişaf etdirilməsi hədəfləri də yer almışdır [4].

Ölkənin bir sıra regionlarında, məsələn Abşeron yarımadasının qərb zonasında, Xızıda və digər ərazilərdə alternativ enerji mənbələrinin potensialının formalaşdırılması və infrastrukturunun yaradılması, müvafiq istiqamətlər – külək və günəş enerjisi üzrə infrastrukturun yaradılması prosesləri artıq başlanmışdır. Xızıda külək enerjisi, Qaradağda isə günəş enerjisi istiqamətində yaradılan infrastruktur ölkəmizin enerji balansının daha da gücləndirilməsinə, alternativ enerji – yəni yaşıl enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsinə ciddi töhfə deməkdir.

Ən önəmli hadisələrdən biri isə məhz torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsindən sonra baş vermişdir. Cəbrayıl rayonunda Azərbaycanın neft strategiyasının reallaşdırılmasında əsas tərəfdaşı olan British Petrolium şirkətinin iştirakı ilə çox güclü potensiala malik günəş enerjisi istehsalı infrastrukturunun yaradılmasına başlanılmışdır. Burada istehsal ediləcək elektrik enerjisinin müəyyən hissəsi ölkədaxili tələbata yönəldilməklə yanaşı, digər əhəmiyyətli bir hissəsi Avropaya ixrac olunacaqdır. Təqdirəlayiq haldır ki, bu məqsədlə Qara dənizin dibindən müvafiq optik kabel çəkiləcəkdir və elektrik enerjisi Avropa Birliyi ölkələrinə, o cümlədən ilk növbədə Serbiyaya ixrac olunacaqdır.

Son dövrlərdə Azərbaycan nəinki regional, həmçinin qlobal səviyyədə keçirilən müxtəlif nüfuzlu beynəlxalq tədbirlərin ev sahibinə çevrilib. Cari ilin iyun ayının 4-də Bakıda qlobal enerji aləmində mühüm hadisə olan və 3 gün davam edən Bakı Enerji Həftəsi çərçivəsində 29-cu Beynəlxalq Xəzər Neft və Qaz – Caspian OiL GAS və 12-ci Xəzər Beynəlxalq Energetika və Yaşıl Enerji – “Caspian Power” sərgilərinin açılış mərasimi baş tutdu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu tədbirdə geniş çıxış edərək bir sıra proqram xarakterli önəmli mesajlar vermişdir. Dövlət başçımız o cümlədən demişdir: “Qarabağ və Şərgi Zəngəzurda hidro-elektrik stansiyalarla bağlı görülən işlər əlavə edilsə, 2027-ci ilədək 2 giqavat həcmində bərpaolunan enerjinin əldə edilməsi tamamilə real hədəfdir” [5, səh. 6].

Beynəlxalq əlaqələri genişləndirmək və onların səmərəsini artırmaq baxımından əlverişli platforma kimi tarixə düşmüş Bakı Enerji Həftəsində 37 ölkədən 300-dək tanınmış aparıcı şirkətlər iştirak etmişdir. Onların əksəriyyəti Azərbaycanın “yaşıl enerji” təşəbbüslərinə yüksək maraq göstərən iştirakçılar olmuşlar.

Beləliklə də ölkəmiz beynəlxalq enerji əməkdaşlığında “yaşıl” üfüqlərin formalaşmasına özünün növbəti töhfəsini vermiş oldu və bütün dünyaya bəyan etdi ki, Azərbaycanda “yaşıl enerji”yə keçid prosesi uğurla həyata keçirilir. Yeni geosiyasi çağırışlar fonunda Azərbaycanın bu yönümdə strateji əhəmiyyəti artır. Müzakirələr və əldə olunan elmi-nəzəri nəticələr onu söyləməyə əsas verir ki, Bakı Enerji Həftəsi Azərbaycana yeni dividentlər qazandıracaq, alternativ “yaşıl enerji”yə keçidlə bağlı aparılan məqsədyönlü dövlət siyasəti yaxın gələcəkdə ölkəmizə böyük uğurlar gətirəcək.

Məhz bu faktlar əsasında qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın yaradılması və bərpa olunan alternativ yaşıl enerji mənbələrinin inkişafı istiqamətində önəmli addımlar atılmaqdadır. Hesab edirik ki, çox mühüm hadisələrdən biri kimi Azərbaycanda mövcud olan resurslardan və xüsusilə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə bol sularla zəngin çaylardan səmərəli istifadə etmək hesabına əvvəllər fəaliyyət göstərən su-elektrik stansiyalarının bərpa edilməsi və ya yenilərinin tikilməsi nəticəsində yaşıl enerjinin alınması imkanlarının səfərbər edilməsi və səmərəli istifadə olunması tədbirlərinə uğurla başlanılmışdır.

Nəticə

Yuxarıda göstərilən dəlillər Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafına, bərpa olunan alternativ yaşıl enerji mənbələrinin genişləndirilməsinə və ümumi enerji istehsalı strukturunda yaşıl enerjinin payının ildən-ilə artacağına güclü inam yaradır.

Bir məsələyə də diqqətinizi yönəltmək istərdik. Ölkə Prezidentinin 25 dekabr 2023-cü il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycanda 2024-cü il “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” kimi elan olunmuşdur [6].

Ölkəmiz tərəfindən bərpaolunan enerji resurslarına transformasiyaya ciddi səy göstərilir və, beləliklə də, Azərbaycanın qlobal enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində önəmi artır. Çünki son 30 ildə bu sahədə qabaqlayıcı, ardıcıl və miqyaslı innovativ tədbirlər reallaşdırılmaqla, o cümlədən geniş beynəlxalq coğrafiyanı əhatə edən logistika – infrastruktur şəbəkəsi yaratmaqla Azərbaycan özünü dünya enerji siysətinin əsas aktorlarından biri kimi təsdiqləyib.

“Yaşıl enerji”yə keçidin Azərbaycan modeli bir çox xarici dövlətlərin aparıcı şirkətlərinin diqqətini cəlb etməkdədir.

Eyni zamanda, ölkəmiz bu yaxınlarda tarixi bir hadisənin şahidi olacaq. Belə ki, 2024-cü ilin noyabr ayında Bakıda BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası – COP29 kimi dünya əhəmiyyətli, inklüziv platforma rolunu oynayacaq mötəbər bir qlobal tədbir keçiriləcəkdir [7].

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, ölkəmiz digər istiqamətlərdə olduğu kimi, regionda və beynəlxalq səviyyədə müstəqil, kreativ qərarlar qəbul edən nüfuzlu dövlət kimi qəbul edilməkdədir. Yaxın illərdə Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi və yaşıl enerji istehsalının artırılması ölkəmizin qlobal miqyasda rəqabət qabiliyyətinin daha da yüksəldilməsinə imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Мантаева, Э.И., Голденова, В.С., Слободчикова, И.В. «Зеленые» технологии как фактор устойчивого развития национальной экономики. Московский академический экономический форум МАЭФ-2021, с.423-431.
2. Козлов, С.Н. «Зеленая» экономика, как фактор устойчивого развития региона / С.Н. Козлов // Вестник НГИЭИ. – 2020. – № 4(107). – С. 55-65.
3. Барышева, Г.А. Зеленые технологии: определение понятия, этапы становления и роль в устойчивом развитии экономики / Г.А. Барышева, М.С. Егорова // Теория и практика общественного развития. – 2019. – № 12(142). – С. 48-54.
4. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. / – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
5. “Şərq” qəzeti, 7 iyun 2024 – cü il, səh.6 /www.sherg.az/
6. COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi qlobal problemlərin həllində strateji təşəbbüsdür: [Elektron resurs] / URL: https://report.az/cop29/ekspert-azerbaycanda-cop29-un-kecirilmesi-qlobal-problemlerin-hellinde-strateji-tesebbusdur/
7. Azərbaycan Respublikasında 2024-cü ilin “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncam, Bakı, 25 dekabr 2023-cü il.

Байали Ханали оглы Аташов,
проректор Азербайджанского Университета Кооперации
по науке и инновациям, доктор экономических наук,
профессор, Заслуженный деятель науки

Проблемы развития зеленой экономики и зеленой энергии в Азербайджане в глобальном контексте

Резюме

Цель исследования – разработать научные подходы и рекомендации касательно наиболее рационального использования природных ресурсов с нацеленностью на дальнейшее развитие зеленой экономики и зеленой энергии.

Методология исследования. В ходе подготовки статьи автором использованы такие научные методы как наблюдение, сравнение, логическое обобщение и функциональный анализ. Одновременно в методологическую основу исследования заложены стратегические подходы азербайджанского государства по формированию зеленой экономики.

Прикладная значимость исследования заключается в том, что выдвинутые предложения и рекомендации могут быть полезны при подготовке различных проектов по дальнейшему развитию отдельных секторов зеленой экономики страны.

Результаты исследования выражаются в том, что здесь предложены инновационные пути решения формирования зеленой экономики и рационального использования природных ресурсов, в том числе зеленой энергии.

Оригинальность и научная новизна исследования. В статью заложены новые научные подходы, которые могут способствовать успешному функционированию в стране зелёной экономики и зелёной энергии.

Ключевые слова: устойчивое развитие, зелёная экономика, экологические риски, охрана природных ресурсов, зелёная энергия, зелёные технологии.

Bayali Khanali oghly Atashov,
Vitce-Rector of Azerbaijan Cooperation University
in science and innovation, doctor of economic sciences,
professor, Honored scientist

The problems of development of green economy and green energy in Azerbaijan on global context

Summary

The purpose of the research to develop scientific approaches and recommendations regarding the most rational use of natural resources with a focus on the further development of the green economy and green energy.

Research methodology. During the preparation of the article, the author used such scientific methods as observation, comparison, logical generalization and functional analysis. At the same time, the methodological basis of the study includes the strategic approaches of the Azerbaijani state to the formation of a green economy.

The applied significance of the study lies in the fact that the proposals and recommendations put forward can be useful in preparing various projects for the further development of individual sectors of the country's green economy.

The results of the study are expressed in the fact that innovative ways to solve the formation of a green economy and rational use of natural resources, including green energy, are proposed here.

Originality and scientific novelty of the research. The article contains new scientific approaches that can contribute to the successful functioning of the green economy and green energy in the country.

Key words: stable development, green economy, ecological risks, preserving of natural resources, green energy, green technologies.